



EL MANUAL DE CENTRES EDUCACIÓ AMBIENTAL: PRINCIPIS I CRITERIS DE QUALITAT

Presentació

La millora de la qualitat de l'oferta educativa dels centres d'educació ambiental és la principal fita del Consell de Centres de la Societat Catalana d'Educació Ambiental.

Aquest manual, que pren una forma senzilla, és el resultat d'una tasca llarga i complexa. És el fruit del diàleg intens i rigorós dels membres dels diferents centres del Consell que han posat en comú les seves diverses percepcions.

El document base fou la pròpia declaració de principis del Consell en la seva fundació, que més tard es va enriquir amb els resultats obtinguts en la discussió sobre criteris de qualitat que es va mantenir amb el col·lectiu d'educació ambiental d'Andalusia. També en el Fòrum 2000 d'Educació Ambiental es va reflexionar sobre aquest tema i en van sorgir idees que s'han incorporat.

Aquest manual va adreçat als centres consolidats i també als que es troben en fase de projecte, per tal d'indicar-los un camí prou debatut que els faciliti l'ajustament de les seves prestacions als objectius de l'educació ambiental.

El manual vol ser útil també als educadors -tots-, tot suggerint-los els criteris a tenir en compte a l'hora de triar, avaluar i valorar un centre d'educació ambiental.

I, en definitiva, la utilitat pot fer-se extensiva a la població en general, car permet conèixer i valorar millor els trets que defineixen la qualitat d'un servei d'aquestes característiques.

La definició de criteris s'ha estructurat a partir dels següents àmbits: projecte educatiu, gestió, infraestructura, materials didàctics, personal i programacions.

Objectius

- Definir i difondre criteris de qualitat, comuns a tots els centres, distingint entre requisits mínims de rigorós compliment i requisits recomanables amb la intenció d'assolir-los a curt i mig termini.
- Oferir una eina als Centres d'Educació Ambiental (CEA) que els permeti definir-se explícitament, evolucionar amb unes directrius consensuades i seguir el seu procés d'autoavaluació.
- Informar a la societat de les particularitats dels CEAs per tal de facilitar la seva distinció d'altres tipologies de centres i clarificar la seva funció educativa.
- Aportar a les diferents administracions una pauta de clarificació dels criteris de qualitat que distingeixen els CEAs
- Promoure el reconeixement de la feina desenvolupada pels professionals dels centres, tenint en compte la importància del seu paper en la implantació i el desenvolupament de l'educació ambiental.

Estat de la qüestió

Catalunya ha estat un país capdavanter pel que respecta a la iniciativa no governamental en la creació de centres d'educació ambiental. L'interès desvetllat entre la població, així com la pregona tradició de les colònies escolars al país, han afavorit una veritable explosió d'iniciatives formatives ambientals, promogudes des de diferents bagatges.

El moviment de renovació pedagògica ambiental ha seguit l'evolució de l'educació ambiental vers la capacitació per a l'acció a favor del medi, amada de principis com la interdisciplinarietat, la sostenibilitat i la concepció global del planeta. També forma part d'aquesta evolució el convenciment d'una educació ambiental per a tothom.

Ja s'ha fet un bon camí i cal redefinir-lo per continuar. La diversitat de centres existents, les diferents interpretacions del seu paper social i educatiu, la diversitat en la situació i qualitat de les seves instal·lacions, les diferents estructures de gestió i econòmiques i la poca definició de la política educativa ambiental per part de les diferents administracions conformen un panorama complex que necessita voluntat i eines per facilitar la comprensió i l'ordenació.

La diversitat de tipologies dels centres s'ha anat redefinint constantment a partir de la història de cadascun d'ells. Escoles de natura, del mar, de camp, centres d'educació ambiental, granges escola, tallers i aules de natura, centres d'interpretació, museus i ecomuseus són intitolacions que corresponen a altres tantes formes que prenen aquests equipaments. Alhora les funcionalitats que ofereixen són també diverses. Històricament s'hi han afegit iniciatives com: itineraris, parcs, jardins, camps de treball, organització de campanyes educatives o d'àmbits de formació. Del consens generat entre diferents creadors d'aquesta amalgama educativa neix aquest manual.

Actualment, la regulació de l'oferta dels centres d'educació ambiental es deixa només en mans dels usuaris, considerats com a clients d'un lliure mercat en competència. El CCEA considera errònia aquesta estratègia de l'administració perquè els responsables que porten la iniciativa de la tria (professors, tècnics municipals, ...) no tenen la informació suficient per a la selecció entre una oferta molt gran, diversa i canviant. A més un lliure mercat no garanteix necessàriament ni la qualitat educativa ni l'accés universal a aquesta oferta.

Sobre l'Educació Ambiental...

"L'educació ambiental és un procés permanent en què els individus i les comunitats adquireixen consciència del seu medi, i aprenen els coneixements, els valors, les destreses. l'experiència i també, la determinació que les capaciti per actuar, individualment i col·lectiva, en la resolució dels problemes ambientals presents i futurs."

Congrés Internacional d'Educació i Formació sobre el medi ambient. Moscou, 1987

"El repte és promoure una nova relació de la societat humana amb el seu entorn per tal de procurar a les generacions actuals i futures, un desenvolupament personal i col·lectiu més just, equitatiu i sostenible, que pugui garantir la conservació del suport físic i biològic sobre el que es sustenta."

Libro Blanco de la Educación Ambiental en España. 1999

"L'educació ambiental és una educació per a l'acció. Actua ampliant els nostres coneixements i consciència sobre els impactes de l'activitat humana sobre el medi, però amb l'objectiu últim de millorar les nostres capacitats per a contribuir a la solució dels problemes."

Libro Blanco de la Educación Ambiental en España. 1999

Aspectes a destacar

- La gènesi dels centres d'educació ambiental ha estat facilitada per una llarga tradició d'associacionisme excursionista i educatiu a l'entorn de la descoberta i de la immersió activa en el medi natural i humà. Algunes tipologies d'iniciatives inspirades en aquesta tradició són les sortides de colònies i una gran diversitat de projectes de l'ensenyament formal fora de l'aula.
- La precoç industrialització del país va afavorir, sens dubte, la necessitat per part de la societat urbana, des de principis del segle XX, de recuperar la relació amb el medi natural. En aquest context cal situar els importants moviments excursionistes, científics, ambientalistes i de renovació pedagògica que s'han format al país. Tot això ha anat gairebé sempre, pel davant de les iniciatives oficials.

- Determinades tipologies de centres d'educació ambiental es basen en l'antiga estructura de Casa de Colònies. Les finalitats d'aquests centres es troben emmarcades per tres grans objectius: educatiu, lúdic i hostaler. La proporció de cadascun d'ells marca la identitat del centre. Aquestes tipologies presenten una gran diversitat, molt enriquidora, però que molt sovint és l'origen de confusió per als usuaris. Alguns elements s'hi barregen:
 - El voluntarisme inicial heretat de la tradició de les Colònies.
 - La precarietat laboral i econòmica de molts educadors que hi treballen.
 - La mescla de diferents prioritzacions d'objectius sota la mateixa denominació genèrica: Escola de natura, Granja-escola, etc.
 - Un bon nombre d'equipaments hostalers ofereixin activitats, poc rigoroses des del punt de vista educatiu per a seduir la clientela. Aquest fet agreuja encara més la precarietat dels professionals.
 - Molts centres estan regulats per la Llei 38/1991 d'instal·lacions destinades a infants i joves (articles 1.1 i 1.2 i article II del Decret 276/1994), segons la qual només poden hostatjar persones d'edat menor de 30 anys, amb l'excepció d'educadors, professorat, pares i mares o alumnes de centres d'ensenyament. Aquesta normativa contradiu l'esperit d'aquests equipaments de dur l'educació ambiental a tota la població.
- Algunes problemàtiques dels centres d'educació ambiental deriven de les situacions i les percepcions dels usuaris i de la ciutadania en general:
 - La freqüent concepció que els únics destinataris dels CEA són els centres educatius d'educació formal.
 - La priorització de finalitats lúdiques i de comoditat per als usuaris sobre les educatives.
 - La manca de definició d'objectius clars dins de l'educació ambiental per part de centres educatius, administracions, entitats,...
 - La confusió que aquesta indefinició provoca en l'usuari a l'hora de discernir entre les diferents tipologies en que es manifesta la oferta.
 - El fet que alguns usuaris hi assisteixin obligats per la direcció del seu centre o entitat o empreses per costums i modes i no per la percepció de la necessitat.
 - Els centres educatius treballen poc fora de l'aula: només el 70 % fa algun tipus de sortida i només el 13% són conscients d'assistir a un centre d'educació ambiental.
 - L'estructura organitzativa dels centres educatius de l'ensenyament reglat no facilita el treball fora de l'aula.

- Altres problemàtiques dels centres d'educació ambiental deriven de la seva pròpia situació:
 - La necessitat de compaginar el finançament amb la qualitat del servei ha estat resolta amb diferents estratègies, més o menys economicistes. El lucre, però, sembla incompatible amb la qualitat pedagògica.
 - La pròpia personalitat dels Centres d'educació ambiental no ha estat reivindicada amb prou força.
 - Sovintegen els centres amb objectius poc definits i no avaluats.
- Altres problemàtiques dels CEAs deriven de la percepció i actuació de les diferents administracions:
 - La manca de voluntat de definició i clarificació del sector.
 - La freqüent mancança d'estratègies i polítiques d'educació ambiental clares per part de les diferents administracions, així com la feble coordinació entre elles.
 - El suport precari i la manca de reconeixement explícit de la tasca educativa dels centres d'educació ambiental.
 - L'escàs reconeixement professional dels educadors que s'hi dediquen.

Criteris de qualitat d'un Centre d'Educació Ambiental (CEA)

El capítol de criteris de qualitat d'un CEA està estructurat en tres apartats per tal de definir, avaluar i projectar en els àmbits que li són propis:

1. Projecte educatiu
2. Gestió
3. Infraestructura

1. Projecte educatiu del centre

Els CEAs, com a centres educatius que són, han de concretar les seves actuacions dins d'un marc de referència general que reculli l'explicació de principis i la formulació d'objectius generals, relatius tant a l'àmbit de continguts com els d'organització i de gestió.

El projecte educatiu propi esdevé un primer element diferenciador dels CEAs respecte altres tipologies de centres on l'educació no és l'objectiu prioritari i també entre ells mateixos. Com a instrument de treball en evolució constant, el projecte educatiu no pretén ser una base rígida de definició, sinó al contrari, una bona manera de mostrar la riquesa i les diferències de cada centre en funció de les seves característiques i circumstàncies. De ben segur, és una eina que afavoreix la transparència i la clarificació dels propis centres.

El Projecte educatiu ha de contemplar els següents apartats:

- Filosofia del Centre.
- Trets d'identitat.
- Objectius generals. Paper concret en la formació de les persones.
- Metodologia de programació i de realització.
- Continguts.
- Professionals vinculats.
- Recursos didàctics.
- Avaluació. Mecanismes d'adequació als objectius del centre, als objectius de l'usuari i als objectius d'aprenentatge.

Requisits mínims:

- Els objectius han de ser prioritàriament educatius en comparació a altres àmbits (turístics, recreatius,...).
- Tot CEA ha de tenir un Projecte educatiu de centre (PEC) escrit, consensuat i a disposició de tothom.
- Aquest projecte educatiu:
 - Ha de concretar-se i desenvolupar-se en la programació del centre.
 - Ha de definir l'àmbit territorial en què es desenvolupa.
 - Ha d'afavorir l'apropament crític, interdisciplinari i global a la situació ambiental, amb referents locals i a la vida quotidiana.
 - Ha d'incloure objectius d'ordre divers: desenvolupament de capacitats cognitives, procedimentals, actitudinals, utilització de mètodes participatius i lúdics.
- L'equip de professionals del CEA ha de tenir la formació, capacitat i sensibilitat adequades per poder donar resposta a les necessitats col·lectives i individuals dels usuaris/destinatariis tant en el terreny cognitiu com en l'afectiu i social.
- El 75% de l'equip d'educadors ha de dominar els continguts, metodologies, procediments i estratègies assimilables a l'educació ambiental.
- Els educadors han de treballar en equip i assumir els plantejaments del PEC.
- En relació al programa educatiu:
 - Cal utilitzar les metodologies que afavoreixin l'anàlisi i la investigació de la realitat i l'esperit crític mitjançant el contacte positiu amb el medi. També aquelles que afavoreixen la cooperació, el treball en grup i la responsabilitat.
 - A l'hora de dissenyar els programes educatius, cal incorporar els nous coneixements relacionats amb els continguts de treball. Per exemple,

coneixements sobre els processos d'aprenentatge, informacions sobre temes ambientals, etc.

- Cal potenciar l'aprenentatge significatiu.
- Cal que es realitzi una avaluació sistemàtica de tot el procés educatiu, tant qualitativa com quantitativa.
- Els plantejaments han d'ésser integradors, participatius i democràtics, promoure models no sexistes, crítics amb el consumisme i de compromís social.
- Ha de contemplar els problemes ambientals i potenciar una visió de l'entorn com un sistema complex d'interaccions.
- Les activitats d'educació ambiental han de comptar sempre amb la participació dels responsables dels grups que les realitzen.
- Cal potenciar la realització d'activitats prèvies i posteriors a les que es fan al centre.
- Les ràtios s'adequaran al nivell, a l'edat i al tipus d'activitat. En estades i sortides de camp, el màxim estarà entre 1/15-18. En activitats molt pautades podrà arribar a 1/25. Per activitats concretes podrà ser diferent.
- El centre ha de disposar dels recursos específics per a complir els objectius.
- Els recursos utilitzats seran avaluables, interdisciplinars, adaptats a l'usuari i referits a factors socioculturals, econòmics i ètics.

Requisits recomanables:

- Els programes han d'estar oberts als suggeriments dels usuaris per tal d'afavorir l'adaptació a les seves necessitats.
- Cal fomentar el contacte continuat amb l'usuari.
- L'equipament ha de contemplar la coherència ambiental en el seu programa d'accions (recollida selectiva, estalvi d'aigua, materials i productes, distribució equitativa dels recursos, etc.), tant en les activitats educatives com en el funcionament diari del centre.
- Cal revisar el PEC de forma periòdica per tal d'anar-lo actualitzant.
- És recomanable que el PEC es desenvolupi com a mínim en el territori més proper al CEA.

2. Gestió

Bona part dels CEAs presenten una estructura jurídica com a entitats sense afany de lucre. Aquest fet és conseqüència de l'origen històric d'aquestes activitats, que s'han dut a terme majoritàriament per col·lectius sensibles a aquest tipus de plantejament.

No hi ha una estructura jurídica "ideal" per als CEA, sinó que cada entitat ha de triar quina és la més adequada a les seves necessitats i objectius, i a les activitats i serveis que realitza.

Requisits mínims:

- Cada CEA ha de tenir la figura jurídica que millor respongui al seu model d'identitat i als seus objectius bàsics.
- El CEA han de tenir el personal necessari per tal d'assegurar el desenvolupament del projecte educatiu de forma òptima.
- Ha de tenir un organigrama o esquema de funcionament on es recullin tant les funcions i responsabilitats de cadascú, com els fluxos d'informació. Cal que sigui conegut i acceptat per tots el membres de l'equip.
- La gestió del centre:
 - Ha de fer possible el desenvolupament de tots els punts contemplats en el PEC i en el pla d'infraestructures.
 - Ha d'afavorir l'estabilitat i qualitat laboral de l'equip d'educadors: horari, salari, contractació, etc.
 - Ha de facilitar i promoure el treball en equip.
 - Ha de vetllar pel compliment de la normativa vigent en matèria de sanitat i seguretat.
 - Ha de ser exemplar en termes ambientals: gestió de residus, estalvi d'aigua, energia i materials, adquisició d'equips i consumibles, etc.
- El CEA ha de tenir contractada una pòlissa de responsabilitat civil que cobreixi tots els elements de risc i responsabilitat.
- Cal que part de l'equip directiu estigui vinculat/implicat en el desenvolupament del projecte educatiu.
- Cal realitzar una memòria anual de gestió i d'activitats educatives.
- Cal que es disposi d'una gestió econòmico-financera que permeti el funcionament ordenat i eficient del centre.
- Cal elaborar la informació econòmico-financera d'acord amb els principis i normes de comptabilitat.
- Convé elaborar uns pressupostos i fer-ne el seguiment acurat i establir si s'escau, els plans de finançament necessaris.
- Cal informar l'usuari de forma fidel, sense utilitzar publicitat enganyosa.
- Cal facilitar a l'usuari la visita a les instal·lacions (si es tenen) i l'accés als diferents materials i recursos didàctics.

Requisits recomanables:

- Tenir un pla de formació permanent per a l'equip educatiu.
- La memòria anual ha d'incloure l'avaluació del programes educatius que s'han dut a terme.
- Promoure la recerca pedagògica i la innovació educativa.
- Incloure com a destinataris de l'acció educativa del centre tots els àmbits socials, no només l'escolar.
- Aportar informació àmplia i específica a l'usuari.
- Cal que l'equip directiu participi en les tasques docents.
- Des del CEA s'ha de facilitar la col·laboració i el treball conjunt amb altres col·lectius d'interès social, científic i educatiu.
- Promoure la realització periòdica d'una ecoauditoria del centre.

3. Infraestructura

Requisits mínims:

- La infraestructura del centre s'ha d'adequar al PEC i ha de facilitar el seu desenvolupament.
- La capacitat del centre a d'estar en consonància amb l'operativitat de les instal·lacions i amb la capacitat educativa de l'equip.
- Els centres que compten amb instal·lacions específiques per desenvolupar l'activitat educativa han de complir la normativa vigent en matèria de sanitat i seguretat en funció de la seva tipologia.
- Aquestes instal·lacions han de tendir a ser exemplars en termes ambientals.
- Cal que les noves instal·lacions i les que es reformin es facin seguint els criteris de sostenibilitat ambiental.

Requisits recomanables:

- Cal que el centre tingui les infraestructures necessàries per a la recollida selectiva dels residus.
- Cal que el centre tingui els elements necessaris que facilitin l'estalvi d'aigua i l'eficiència energètica.
- Els centres que compten amb instal·lacions específiques per desenvolupar l'activitat educativa han de procurar que estiguin integrades amb l'entorn on es troben situats.
- Cal que aquestes instal·lacions es vagin adaptant a l'eliminació de les barreres arquitectòniques.
- Cal que aquestes instal·lacions es vagin adequant a l'obtenció i consum d'energia mitjançant sistemes renovables.

Bibliografia

- ACT. Gabinet d'Investigació de Mercat (1995): Els criteris d'Educació Ambiental: Les escoles, les sortides i estades escolars. Document intern del Consell de Centres.
- CALVO, S. i FRANQUESA, T. (1998): Sobre la nueva educación ambiental o algo así. Cuadernos de Pedagogía, 276: pàg. 48-54.
- CID, Òscar (1998): Equipamientos para la educación ambiental: nuevos retos. Ciclos 1 (3). pàg. 3-8.
- CID, Òscar (1995): Recursos para la Educación Ambiental. Jornadas de Educación Ambiental a Canarias.
- COLOM, A.J. i Sureda, J.: Hacia una teoría del medio educativo. ICE, Universitat de Palma de Mallorca.
- FIDEM, Consultors - Auditors (1991): La gestió economicofinancera de l'administració de les entitats d'educació ambiental. Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient.
- VARIS AUTORS (1998): Criteris ambientals en el disseny, la construcció i la utilització dels edificis. Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient. Universitat Politècnica de Barcelona.
- VARIS AUTORS (1992): Cuidem la Terra. Una estratègia per a viure de manera sostenible. Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient.
- VARIS AUTORS (1998): Diagnóstico de los equipamientos de Educación Ambiental en Andalucía. Junta de Andalucía. Consejería de Medio Ambiente. Consejería de Educación i Ciencia.
- VARIS AUTORS (1995-2000): Documents diversos i propostes, comunicacions, estudis, informes, ... generats pel propi Consell de Centres, de la Societat Catalana d'Educació Ambiental, des de l'any de la seva creació (1995).
- VARIS AUTORS (1995): Evaluación de la calidad educativa de los equipamientos ambientales. Ministerio de Obras Públicas, transportes i Medio Ambiente. Dirección General de Política Ambiental.
- VARIS AUTORS (1999): Libro blanco de la Educación Ambiental en España. Ministerio de Medio Ambiente. Secretaría General de Medio Ambiente.
- VARIS AUTORS (1995): Una auditoria medioambiental per a centres educatius. Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya.